
LILIANA ŚWIATEK*

WYDZIAŁ PRZEDSZKOLNY KOMITETU DO SPRAW DZIECI POLSKICH W ZSRR W LATACH 1943–1946

W drugiej połowie 1942 r. nastąpiło pogorszenie stosunków polsko-radzieckich. Wszelkie działania i inicjatywy podejmowane przez stronę polską powodowały kolejną falę oskarżeń. Stanowisko i działania strony radzieckiej było nieustępliwe. Jakikolwiek starania o przestrzeganie i poszanowanie wcześniej zawartych porozumień zakończyło się niepowodzeniem.

W wyniku uchwał wydanych przez, najpierw 26 stycznia 1943 r. (nr 1716/rs) Radę Komisarzy Ludowych (RKL) ZSRR, następnie 29 stycznia 1943 r. Komisariat Ludowy Finansów (KLF) ZSRR (brak nr.) oraz 6 lutego Komisariat Ludowy Oświaty (KLO) RFSRR nr 187-a, okazało się, że komisariaty ludowe (finansów, oświaty i zaopatrzenia) sprawowały kontrolę nad polskimi placówkami i instytucjami dobroczynnymi po byłej (!) ambasadzie polskiej w ZSRR¹.

Napięcie i trudne relacje spowodowały, że

rozpoczęto akcję przejmowania biur byłych delegatur i placówek mężów zaufania oraz magazynów, ochronek, sierocińców i innych ośrodków pomocy. Władze sowieckie uznały bowiem za nieuzasadnione istnienie sieci opiekuńczej, wobec niewielkiej liczby obywateli polskich przebywających w ZSRR².

Wiosną 1943 r. doszło do zerwania stosunków dyplomatycznych. Dodajmy, że rząd radziecki uznał

postępowanie Rządu Polskiego w stosunku do ZSRR w ciągu ostatniego czasu za zupełnie nienormalne, wykraczające przeciwko wszelkim zasadom i regułom wzajemnych stosunków dwóch państw sojusznicznych³.

*Uniwersytet Łódzki, Archiwum Uniwersytetu Łódzkiego. Dokumenty zostały przetłumaczone z jęz. ros. przez autorkę.

¹ Gosudarstwiennyj archiw Rossijskoj Fiederacyi (GARF), sygn. A-304-1-89, k. 1; ibidem, sygn. A-304-1-94, k. 1; ibidem, sygn. A-304-1-19, k. 2 odwracana; ibidem, sygn. A-304-1-209, k. 5.

² *Archiwalia Ambasady RP w Moskwie i Kujbyszewie (1941–1943) i Ministerstwa Informacji i Dokumentacji (1939–1945) w zbiorach Instytutu Hoovera Uniwersytetu Stanforda*, oprac. M. Filipiak, Warszawa 2002, s. 21.

³ *Katyń. Dokumenty zbrodni, t. 4, Echa Katyń. Kwiecień 1943–marzec 2005*, red. nauk. W. Materski, E. Rossowska, B. Woszczyński i in., Warszawa 2006, s. 67;

Propaganda radziecka święciła swój sukces. Okazało się, że obywatele polscy przebywający w ZSRR po raz kolejny zostali pozbawieni pomocy. Trudne do opisanego przeżycia, choroby, ból, rozpacz i wszechobecny głód potęgowały uczucia strachu i całkowitej bezsilności. Niestety

w połowie kwietnia 1943 roku proces likwidacji stworzonej wielkim nakładem sił infrastruktury był właściwie zakończony, a samo zagadnienie opieki nad obywatelami polskimi w dotychczasowej formie przestało istnieć⁴.

W czerwcu 1943 r. (9–10) z inicjatywy środowisk lewicowych odbył się w Moskwie założycielski Zjazd Związku Patriotów Polskich (ZPP), który realizował plan

normalnego funkcjonowania na terenie ZSRR, wszędzie tam, gdzie są skupiska wychodźstwa polskiego, szkół polskich, kursów języka polskiego i literatury, historii i geografii Polski, polskich przedszkoli oraz wszelkich placówek kulturalno-oświatowych⁵.

30 czerwca 1943 r. RKL ZSRR na mocy uchwały nr 710 podjęła decyzję o utworzeniu Komitetu do spraw Dzieci Polskich w ZSRR (*Kompoldietu*). Tego dnia zatwierdzono również statut Komitetu i jego skład personalny⁶.

Od początku powstania tej instytucji było wiadomo, że założenia służące rozwojowi placówek dla dzieci polskich oparte są i wzorowane na systemie

Armia Krajowa w dokumentach 1939–1945. Studium Polski Podziemnej – Londyn, tom II, czerwiec 1941 – kwiecień 1943, Wrocław–Warszawa–Kraków 1990, s. 505–506; *Historia dyplomacji polskiej, t. V, 1939–1945*, red. W. Michowicz, Warszawa 1999, s. 505–506; *Dokumenty i materiały do historii stosunków polsko-radzieckich, t. VII, styczeń 1939–grudzień 1941*, Warszawa 1973, oprac. E. Basiński i in., s. 400–401; *Prawo międzynarodowe i historia dyplomatyczna. Wybór dokumentów, t. III*, oprac. L. Gelberg, Warszawa 1960, s. 55–56; *Nota rządu radzieckiego o decyzji przerwania stosunków z rządem polskim*, „Wolna Polska” 1943, nr 9, s. 1; B. Szubtarska, *Niezwykłe misje... Tadeusz Romer (1894–1978). Dyplomata RP w świecie dyktatur i wojen*, Piotrków Trybunalski 2014, s. 191; Z. S. Siemaszko, *W sowieckim osaczeniu*, Londyn 1991, s. 310.

⁴ K. Śliwowska, *Polski Dom Dziecka w Bolszoi Jerbie. The Polish Orphanage in Bolshaya Yerba*, Białystok 2020, s. 51.

⁵ „Wolna Polska”, 1943, nr 15, s. 4.

⁶ Uchwałę podpisał Zastępca Przew. RKL ZSRR – Władimir Mołotow, GARF, sygn. A-304-1-1, k. 1, 6; ibidem, sygn. A-304-1-89, k. 2; ibidem, sygn. A-304-1-94, k. 1; ibidem, sygn. A-304-1-209, k. 5; Centralnyj gosudarstwiennyj archiw Kirgizii (CGA KR.), sygn. 350-1-560, k. 59; *Obywatele polscy w Kirgizji. Wybór dokumentów (1941–1946)*, red. nauk. A. Głowacki, Warszawa 2010, s. 237–239; *Szkolnictwo polskie w ZSRR 1943–1947. Dokumenty i materiały*, oprac. R. Polny, red. S. Skrzyszewski, Warszawa 1961, s. 38; Ż. Kormanowa, *Ludzie i życie*, Warszawa 1982, s. 194; E. Syzdek, *Działalność Wandy Wasilewskiej w latach drugiej wojny światowej*, Warszawa 1981, s. 180; Na temat powstania *Kompoldietu* szerzej: L. Ladorucka, *Komitet do spraw Dzieci Polskich w ZSRR 1943–1946*, [w:] *W drodze do władzy. Struktury komunistyczne realizujące politykę Rosji Sowieckiej i ZSRS wobec Polski (1917–1945)*, red. E. Kowalczyk i K. Rokicki, Warszawa 2019, s. 433–454.

radzieckim. Wszelkie inicjatywy, podejmowane zadania i ustalenia były ustalane wyłącznie w gronie partyjnym we współpracy z właściwymi organami. Odnotujmy, że na jednej z pierwszych debat dr Stanisław Skrzyszewski, który referował sprawy szkolnictwa potwierdził „pobyt naszych dzieci jest tutaj tylko przecie tymczasowy”⁷.

Kierowniczką Wydziału Przedszkolnego była Jelena Afanasjewna Rozanowa. Skromna liczebnie obsada personalna (3 etaty: kierownik i 2 inspektorów) spowodowała, że jego pracownicy musieli wykazywać się niebywałą dyspozycyjnością i zaangażowaniem.

26 sierpnia 1943 r. został przygotowany i zatwierdzony przez Komitet do spraw Dzieci Polskich w ZSRR „Statut przedszkoli dla dzieci polskich w ZSRR”. Jak słusznie zauważył profesor Albin Głowacki „Statut ten określał cele oraz zasady organizacji i funkcjonowania przedszkoli jako instytucji włączonych w radziecki system oświatowy”⁸.

W kolejnych dniach dokument został rozesłany do władz oświatowych szczebla republikańskiego, obwodowego i krajowego. Należy zasygnalizować, że wśród ludności polskiej instytucje tego typu nie cieszyły się zainteresowaniem. Co więcej podchodzono do nich z niechęcią. Dopiero działalność i zabiegi *Kompoldietu* wpłynęły na zmianę postrzegania tych placówek. Pracownicy Komitetu mieli bardzo dużo pracy. Należało w trybie pilnym ustalić plan pracy, odszukać dzieci polskie, dobrać odpowiedni zespół pedagogiczny, znaleźć właściwą bazę lokalową. Było to wyjątkowo trudne i pracochłonne zadanie. Proces organizacyjny przedszkoli i wszelkie inicjatywy rozpoczęły się przecież w drugiej połowie 1943 r. W większości przypadków były to przedszkola z 1 grupą dzieci w różnym wieku (20 dzieci). Do wyjątkowo nielicznych należały przedszkola z 2 grupami dzieci (50 dzieci)⁹.

Po kolejnych interwencjach i ponagleniach pracowników *Kompoldietu* terenowe władze radzieckie szczebla republikańskiego, obwodowego i krajowego przesyłały sprawozdania (często bardzo źle przygotowane!), w których zamieszczono jedynie podstawowe informacje o liczbie i stanie przedszkoli dla dzieci polskich. Przedstawiono w nich zazwyczaj lakoniczne informacje dotyczące posiadanej bazy lokalowej, wyposażenia, stanu liczebnego dzieci i ich sytuacji materialno-bytowej. Wspominano również o środkach finansowych wydzielonych z lokalnych budżetów oświatowych na utrzymanie placówek dla dzieci polskich.

Organizacja przedszkoli, ich rozwój i objęcie opieką dzieci w wieku przedszkolnym okazały się zupełnie nowym rozdziałem w pracy Komitetu do spraw Dzieci Polskich w ZSRR. Przedszkola od samego początku tworzone były przez pracowników *Kompoldietu* we współpracy z ZPP.

⁷ J. Broniewska, *Jedna myśl – jedna wola*, „Nowe Widnokręgi” 1943, nr 12, s. 6. Skrzyszewski był kierownikiem Wydziału Oświaty i Kultury Zarządu Głównego ZPP. Został członkiem *Kompoldietu*, szerzej: A. Głowacki, *Kadry Komitetu do Spraw Dzieci Polskich w ZSRR przy Ludowym Komisariacie Oświaty RFSRR (1943–1946)*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 2002, Rok XLV, nr 1–2, s. 17–32.

⁸ A. Głowacki, *Ocalić i repatriować. Opieka nad ludnością polską w głębi terytorium ZSRR (1943–1946)*, Łódź 1994, s. 128.

⁹ GARF, sygn. A-304-1-209, k. 19.

Placówki przejęte po ambasadzie polskiej przez terenowe radzieckie władze oświatowe w niczym nie przypominały instytucji przeznaczonych do opieki nad najmłodszymi obywatelami. W zasadzie były to punkty dożywiania – stołówki, w których opiekę znalazły dzieci oraz osoby dorosłe w różnym wieku. Z przekazanych informacji wynikało, że przejął on opiekę nad ok. 68 przedszkolami, w których znajdowało się 3419 osób. W Komitecie zaplanowano otoczenie opieką przedszkolną dzieci polskich w wieku od 3 do 7 lat¹⁰.

W sprawozdaniach *Kompoldietu* prezentowano również sposób finansowania przedszkoli. Z lektury dokumentów, wynika że z budżetów władz oświatowych szczebla republikańskiego, obwodowego i krajowego zaplanowano na utrzymanie przedszkoli kwotę, która stanowiła 72% wszystkich poniesionych wydatków, pozostałą sumę (28%) mieli uiszczać rodzice i organizacje społeczne¹¹.

Niezwykle ważnym odcinkiem pracy Komitetu było zapewnienie opieki najmłodszym obywatelom polskim (przedszkolakom). W początkowym okresie działalności tej instytucji, samo określenie placówki przedszkolnej w ogóle miało niewiele wspólnego z przyjętym nazewnictwem. W miarę doprecyzowania celów i kolejnych delegacji inspektorów *Kompoldietu*, starano się uruchamiać nowe placówki na zasadach jasno określonych w przesyłanych w teren instrukcjach oraz w „Statucie przedszkoli dla dzieci polskich w ZSRR”. Brak odpowiedzi, niedokładnie i nieterminowo sporządzone zestawienia, nieprecyzyjne dane w nadsyłanych tabelach i zestawieniach były pierwszorzędną wskazówką do przygotowania kolejnych wyjazdów i delegacji służbowych.

Statut przedszkoli dla dzieci polskich w ZSRR¹².

I. Zasady ogólne

1. Przedszkole dla dzieci polskich w ZSRR jest instytucją włączoną w system oświaty ludowej ZSRR i ma na celu zapewnienie dzieciom normalnego rozwoju fizycznego i wychowania ogólnego.
2. W związku z tymi zadaniami przedszkole:
 - a) zapewnia prawidłowy rozwój fizyczny i hartowanie organizmu dziecka dzięki atmosferze i regulaminowi przedszkola zgodnie z wymogami higieny, a więc przez prawidłowe odżywianie i sen, przez maksymalne wykorzystanie powietrza, wody, słońca, zabaw i gimnastyki przez zabiegi profilaktyczne;
 - b) rozwija w dzieciach dyscyplinę wewnętrzną, umiejętność zachowania się w kolektywie, wdraża do samoobsługi, uczy wypełniać najprostsze

¹⁰ Ibidem, k. 19; ibidem, sygn. A-304-1-211, k. 5; A. Głowacki, *Ocalić i repatriować...*, s. 128; Sz. D. Pirimkułow, *Polskije szkoły i dietskije uczeżdzenija w SSSR (1941–1946)*, Taszkent 1990, s. 74.

¹¹ GARF, sygn. A-304-1-209, k. 20, E. Trela, *Edukacja dzieci polskich w Związku Radzieckim w latach 1941–1946*, Warszawa 1983, s. 56–57.

¹² *Materiały po organizacyi uczeżdzenij dla polskich dietiej w SSSR*, Moskwa 1943, s. 13–21; *Szkolnictwo polskie w ZSRR 1943–1947...*, s. 65–72. W przywołanej publikacji brakuje w rozdz. X punktów 43–46.

- obowiązki społeczne wobec kolektywu, szanować rodziców, starszych swych kolegów, odpowiednio obchodzić się z przedmiotami; wyrabia umiejętności i nawyki używania ołówka, nożyczek, farb, plasteliny, kleju, młotka, papieru, drewna i innych materiałów;
- c) wychowuje dzieci w duchu miłości do ojczyzny, wolnej i niepodległej Polski oraz do jej bohaterów, szeroko wykorzystując w tym celu folklor (pieśni, baśnie, wiersze, tańce itp.) oraz przykłady bohaterskiej walki narodu polskiego z okupantem niemieckim;
 - d) zaznajamia życiem Związku Radzieckiego (uczy przyjaźni z narodami ZSRR, prezentuje bogactwa naturalne, zakłady przemysłowe, kołchozy, korzystając przy tym z materiałów literacko-artystycznych (książki, obrazki, pieśni, wiersze, bajki); rozwija uczucia przyjaźni do Armii Czerwonej i jej bohaterów.
3. Przedszkole powinno stanowić przykład prawidłowego wychowania dzieci w wieku przedszkolnym i służyć rodzicom pomocą w sprawach wychowania.
 4. Zajęcia w przedszkolu odbywają się w języku polskim.
 5. Praca przedszkoli dla dzieci polskich w ZSRR opiera się na statucie oraz instrukcjach metodyczno-programowych zatwierdzonych przez Komitet do spraw Dzieci Polskich w ZSRR.

II. Zakładanie przedszkoli

6. Przedszkola zakładają lokalne władze szkolne w skupiskach ludności polskiej przy współpracy z ZPP.
7. Przedszkola dla dzieci polskich podlegają rejestracji w odpowiednim rejonowym bądź miejskim wydziale oświaty.
8. Przy zakładaniu przedszkoli należy przestrzegać ustalonych przez Komisariat Ludowy Oświaty RFSRR norm kompletowania grup, utrzymania, higieny, kubatury pomieszczeń, wyposażenia w materiały poglądowe, żywienia i obsługi lekarskiej.

III. Struktura przedszkoli

9. Zależnie od liczby ludności polskiej w danym mieście, sowchozie czy kołchozie należy zakładać przedszkola:
 - a) z dwoma kompletami dzieci, jeżeli będzie przynajmniej 50 dzieci w wieku przedszkolnym;
 - b) z jednym kompletem dzieci, przy liczbie co najmniej 20 dzieci w wieku przedszkolnym;
- Uwaga: Przedszkola z jednym kompletem dzieci otwiera się jedynie wówczas, gdy nie można grupy dzieci polskich dołączyć do miejscowego przedszkola wobec zbyt dużej odległości tego ostatniego. W innych wypadkach należy tworzyć dodatkowe grupy dzieci polskich przy istniejących przedszkolach.
- c) jeśli, ludność polska żyje w rozproszeniu i nie ma wymaganego kompletu 20 dzieci, dzieci polskie należy przyjmować do odpowiedniej grupy w miejscowym przedszkolu.

10. W miejscach, gdzie liczba dzieci polskich jest wystarczająca do utworzenia przedszkola z trzema czy czterema kompletami, należy podzielić dzieci na grupy według wieku tak, aby w jednej grupie znalazły się dzieci o zbliżonym wieku (grupa młodsza: dzieci 3-4 letnie, grupa średnia: dzieci 4-5 letnie, grupa starsza: dzieci 5-6 letnie).

11. Liczba dzieci w grupie nie może być mniejsza niż 20 i nie może przekraczać 50.

12. Dzieci przebywają w przedszkolu w ciągu dnia zależnie od czasu pracy ich rodziców (9-10 lub 12 godzin).

Uwaga: Zezwala się na prowadzenie w niektórych przedszkolach grup specjalnych dla dzieci, których rodzice pracują na nocnej zmianie. Grupy takie czynne są przez cały tydzień bez przerwy z wyjątkiem dni wolnych od pracy.

13. Dzieci w przedszkolu podczas 9-godzinnego pobytu otrzymują posiłki 3 razy dziennie, podczas 12-godzinnego lub całodobowego – 4 razy dziennie.

14. Przedszkole jest czynne przez cały rok z wyjątkiem narodowych świąt polskich, świąt ZSRR oraz dni wolnych od pracy ustalonych przez władze.

IV. Przyjmowanie dzieci

15. Do polskich przedszkoli przyjmuje rejonowy lub miejski wydział oświaty w porozumieniu z miejscowym ZPP.

Uwaga: 1. Przyjmowanie dzieci do przedszkoli położonych daleko od ośrodka rejonowego przeprowadza samo przedszkole z tym, że wyniki przyjęcia muszą być zatwierdzone przez rejonowy wydział oświaty. 2. Dzieci niewidomych i głuchych nie przyjmuje się do zwykłych przedszkoli, lecz kieruje się do specjalnych zakładów wychowawczych.

16. Do przedszkola przyjmuje się przede wszystkim dzieci wojskowych, samotnych kobiet pracujących oraz innych matek pracujących.

Uwaga: Nie przyjmuje się do przedszkola dzieci, których rodzice są zdolni do pracy, lecz nie pracują.

17. Przed umieszczeniem dziecka w przedszkolu rodzice lub też jego opiekunowie obowiązani są złożyć następujące dokumenty: a) podanie, b) metrykę dziecka, c) świadectwo szczepienia ospy, d) świadectwo lekarskie o stanie zdrowia dziecka, e) zaświadczenie z miejsca pracy rodziców. Jeżeli dziecko przychodzi do przedszkola ze żłobka, należy przestać również jego kartę zdrowia.

18. Przenoszenie dzieci do grup następnych odbywa się w przedszkolu między 15 sierpnia a 15 września. Dzieci, które bez usprawiedliwionych przyczyn nie przychodziły do przedszkola w ciągu 5 dni, zostają wykreślone z ewidencji. Kierownik przedszkola obowiązany jest przyjmować dzieci w ciągu całego roku, jeżeli są wolne miejsca. Wykreślenie dziecka z listy przedszkola jest dopuszczalne tylko w wypadku stwierdzenia przez lekarza, że dziecko należy umieścić w jakimś specjalnym zakładzie leczniczym.

V. Zarząd przedszkola

19. Przedszkolem zarządza kierownik.

20. Kierownika przedszkola mianuje i zwalnia kierownik rejonowy (miejski) wydziału oświaty. Decyzja ta podlega zatwierdzeniu przez obwodowy (krajowy) wydział oświatowy.

21. Kierownikiem przedszkola powinien być Polak mający średnie wykształcenie oraz ukończony kurs dla pracowników przedszkoli i przynajmniej dwuletni staż pracy w przedszkolu.

22. Kierownik przedszkola opiera się w swej pracy wychowawczej na „Statucie przedszkoli dla dzieci polskich w ZSRR” oraz na instrukcjach programowo-metodycznych zatwierdzonych przez Komitet do spraw Dzieci Polskich w ZSRR.

23. Kierownik przedszkola:

- a) kieruje całokształtem pracy w przedszkolu;
- b) organizuje prace wychowawców i systematycznie kontroluje ją, hospitując grupy i sprawdzając plany pracy wychowawców;
- c) troszczy się o dalsze szkolenie wychowawców oraz o podnoszenie ich kwalifikacji zarówno zawodowych, jak i politycznych w oparciu o „Deklarację ideową ZPP”;
- d) zaopatruje przedszkole w odpowiedni sprzęt, zabawki i pomoce poglądowe;
- e) kontroluje zakup i magazynowanie produktów, odpowiada za dobre i urozmaicone wyżywienie;
- f) odpowiada za warunki higieniczne, ochronę przeciwpożarową i przeprowadzenie we właściwym czasie remontu budynku;
- g) robi wszystko, aby wzmocnić zdrowie dzieci (odpowiedni tryb życia, organizowanie letniego wypoczynku), pamięta o zaopatrzeniu w opał, itp.
- h) Przedstawia wnioski o przyjęcie do pracy i zwalnianie wychowawców przedszkola oraz przyjmuje i zwalnianie personel techniczny przestrzegając przy tym ustawodawstwa pracy;
- i) odpowiada za terminową wypłatę poborów pracownikom przedszkola;
- j) przy pomocy pracowników przedszkola i rodziców prowadzi gospodarstwo przy przedszkolu, organizuje zbieranie jagód, głogu i innych roślin bogatych w witaminy;
- k) propaguje wśród ludności polskiej i rodziców sprawy wychowania dzieci i polepszenia warunków bytowych dziecka w wieku przedszkolnym;
- l) odpowiada za budżet i jego wykonanie oraz ponosi osobistą odpowiedzialność za prawidłowe wydatkowanie środków finansowych zgodnie z zatwierdzonym przez władze oświatowe budżetem;
- m) czuwa nad prawidłowym prowadzeniem sprawozdawczości finansowej i materiałowej.

24. Kierownik w trosce o jak najlepszą pracę przedszkola systematycznie zwołuje zebrania pracowników w celu wymiany doświadczeń i okazania koleżeńskiej pomocy młodym wychowawcom; współpracuje z aktywnym rodzicielskim przedszkolem, z ZPP, z lokalnymi instytucjami państwowymi, z organizacjami społecznymi i prasą.

VI. Wychowawca przedszkola

25. Wychowawcę przedszkola mianuje i zwalnianie kierownik rejonowego (miejskiego) wydziału oświaty na wniosek kierownika przedszkola. Wniosek podlega zatwierdzeniu przez obwodowy (krajowy) wydział oświatowy.

26. Wychowawcą przedszkola powinien być Polak ze średnim wykształceniem i ukończonym kursem dla wychowawców przedszkoli, mówiący poprawnie po polsku.

27. Wychowawca przedszkola odpowiada osobiście za zdrowie i prawidłowe wychowanie dzieci swojej grupy.

28. Wychowawca przedszkola:

- a) odpowiada za prawidłowe wychowanie każdego dziecka, przy czym kieruje się instrukcjami programowymi zatwierdzonymi przez Komitet do spraw Dzieci Polskich w ZSRR;
- b) troskliwie i uważnie obserwuje zainteresowania i potrzeby każdego dziecka w swojej grupie;
- c) przestrzega wskazówek lekarza dotyczących ochrony i poprawy zdrowia dzieci;
- d) bierze udział w posiedzeniach rady pedagogicznej zwoływanych przez kierownika przedszkola;
- e) wspólnie z rodzicami omawia zagadnienia związane z wychowaniem dziecka w przedszkolu i w rodzinie, a w razie specjalnych trudności pomaga matce w pielęgnowaniu dziecka;
- f) układa plany i składa sprawozdania ze swojej pracy i przygotowuje materiały do zajęć.

29. Każdy wychowawca obowiązany jest systematycznie podnosić swoje kwalifikacje.

30. Wychowawca podlega bezpośrednio kierownikowi przedszkola i składa mu sprawozdania ze swojej pracy.

31. Dzień pracy wychowawcy przedszkola wynosi 6 godzin dziennie.

VII. Lekarz

32. Lekarz prowadzi systematyczne obserwacje stanu zdrowia dzieci i jest odpowiedzialny za odizolowanie w odpowiednim terminie dzieci chorych i słabych, za profilaktykę oraz kontrolę rozwoju fizycznego dzieci. W tym celu:

- a) przeprowadza badania lekarskie dzieci (jesienią podczas przyjęcia dzieci i na wiosnę przed wyjazdem na kolonię) i wyniki badań zapisuje w karcie zdrowie dziecka;
- b) wydziela z grupy te dzieci, którym potrzebna jest specjalna kuracja, zapewnia im leczenie w poliklinice lub w innej lecznicy, jaka jest na miejscu, aby później systematycznie opiekować się nimi w przedszkolu;
- c) udziela dzieciom pomocy lekarskiej w nagłych wypadkach i czuwa nad stanem sanitarnym przedszkola (dezynfekcje, itp.)
- d) przeprowadza profilaktyczne szczepienia;
- e) kontroluje systematycznie stan zdrowie dzieci i ich rozwój fizyczny przez regularne ich badanie, ważenie, pomiary antropometryczne, itp.;
- f) nadzoruje stan sanitarny przedszkola, szczególnie kuchni magazynu artykułów spożywczych;
- g) stale nadzoruje i kontroluje jakość pożywienia dzieci i jadłospis;

- h) prowadzi pracę oświatową wśród rodziców, wychowawców i personelu technicznego przedszkola z zakresu higieny osobistej dziecka, stanu sanitarnego pomieszczeń, zapobiegania infekcjom, itp.;
- i) przedkłada kierownikowi przedszkola plan swojej pracy, zharmonizowany z ogólnym planem pracy przedszkola. Ponadto lekarz składa sprawozdanie ze swojej pracy władzom resortu zdrowia publicznego i periodicznie informuje wydziały oświaty.

VIII. Personel techniczny

33. Personel techniczny przedszkola pracuje zgodnie ze wskazówkami kierownika przedszkola i regulaminem.

34. Dzień pracy pracownika technicznego trwa 8 godzin. Cały personel przedszkola podlega systematycznym badaniom lekarskim.

35. Pracownicy, którzy mają dyżury nocne, nie mają prawa spać podczas dyżuru, lecz są obowiązani czuwać nad snem dzieci i dbać o porządek w przedszkolu.

IX. Komitet rodzicielski

36. Zadaniem komitetu rodzicielskiego w przedszkolu jest udzielanie pomocy kierownikowi w prowadzeniu przedszkola. Komitet rodzicielski przedszkola wybierany jest przez walne zebranie rodziców zwykłą większością głosów, przy czym z każdej grupy wybiera się jednego lub dwóch przedstawicieli.

37. Kadencja komitetu trwa jeden rok.

38. Komitet rodzicielski wybiera ze swego grona przewodniczącego i sekretarza.

39. Komitet rodzicielski:

- a) pomaga przy akcjach sanitarnych w przedszkolu, przy zaopatrywaniu go w inwentarz, materiały porządkowe, zabawki, itp.;
- b) uczestniczy we współpracy przedszkola z rodzicami;
- c) pomaga kierownikowi przedszkola przy układaniu budżetu przedszkola, przy remoncie budynku i kompletowaniu inwentarza przedszkola;
- d) pomaga przy zakładaniu działki i w pracy na niej, przy zbieraniu i magazynowaniu na zimę jagód, grzybów oraz różnych roślin bogatych w witaminy;
- e) systematycznie kontroluje wydawanie żywności, jakość posiłków, sprawozdawczość materiałową i finansową, stan budynku i majątku przedszkola.

40. Uchwały komitetu rodzicielskiego podlegają zatwierdzeniu przez kierownika przedszkola.

X. Etaty, finansowanie i dysponowanie majątkiem przedszkola

41. Etaty przedszkola są ustalane zgodnie z normami etatowymi przewidzianymi dla przedszkoli.

42. Przedszkola polskie w ZSRR są finansowane z budżetów obwodowych zgodnie z budżetem zatwierdzonym na okres jednego roku przez odpowiednie władze oświatowe.

43. Rodzice uczestniczą w utrzymaniu przedszkola, wnoszą opłaty na podstawie obowiązujących postanowień na terytorium ZSRR.

44. Kierownik przedszkola dysponuje otrzymanymi środkami finansowymi.

45. Cały majątek przedszkola (budynek, urządzenia, biblioteki, itp.), użytkowany przez przedszkole stanowi państwową lub kooperatywno-kołchozową własność ZSRR.

46. Każde przedszkole posiada własną pieczęć.

W obszernej dokumentacji archiwalnej Komitetu do spraw Dzieci Polskich w ZSRR zostały zamieszczone „Wskazówki do rozkładu dnia w przedszkolu” zaczerpnięte z „Podręcznika dla wychowawców i przedszkoli”. Uzupełniono je instrukcjami dotyczącymi pracy z dziećmi w grupie mieszanej (dotyczy: grupy przedszkolnej przebywającej w przedszkolu wraz grupą przedszkolną przy domu dziecka).

Z zebranych w tym dokumencie informacji, wynikało że dzieci przychodziły do przedszkola na godzinę 8.00. Poza tym odnotowano, iż „stosownie do tego czy dzieci przychodzą później, czy wcześniej, należy nieco zmienić godziny, dostosowując je do realnych warunków”. Oprócz tego w przedszkolu należy zachować podstawowe zasady rozkładu dnia:

- a) regulowanie wydawanie posiłków dla dzieci co 3,5 godziny;
- b) zachowanie stałej pory posiłków (różnica nie mogła być większa niż 0,5 godziny);
- c) przebywanie dzieci na powietrzu (od 3 do 4 godzin)
- d) sen poobiedni – 2 godziny;
- e) w ciągu dnia: zabawy ruchowe i gry.

Plan pracy należało tak ustalić, aby w czasie korzystania przez dzieci z wygódki, mycia rąk, rozbierania się i posiłków nie wytwarzały się kolejki. Dzieci miały korzystać ze spacerów, zabaw i gier¹³.

Zaś w grupie mieszanej wychowawcy dzielili dzieci wiekowo (2 grupy) i stosownie dobierali dla nich zabawy. W czasie trwania zajęć dla dzieci starszych, maluchom należało tak zorganizować zabawę, by nie przeszkadzały pozostałym osobom w zajęciach szkolnych. W czasie spaceru w ogródku przedszkolnym dopuszczano również podział grup mieszanych na dzieci młodsze i starsze. Czas ten miał być wykorzystany aktywnie na gry i zabawę. Wychowawczynie powinny przygotować zabawki i przybory do gry. Opiekunka miała zadbać, by dzieci nie męczyły się, nie marzły i chętnie brały udział w zabawach. Zasygnalizowano, że dzieci powinny być ubrane starannie, wygodnie i przede wszystkim stosownie do pory roku¹⁴.

¹³ GARF, sygn. A-304-1-191, k. 2.

¹⁴ Ibidem, k. 2 odwracana.

Tabela nr 2

Plan zajęć w przedszkolu znajdującym się przy domu dziecka

Lp.	Plan zajęć	Grupa młodsza (godzinny plan zajęć)	Grupa średnia i starsza (godzinny plan zajęć)
1	Pobudka, mycie, ubieranie się (dzieci starsze: gimnastyka poranna, śłanie łóżek)	8.00–8.30	7.30–8.30
2	Sniadanie	8.30–9.30	8.30–9.30
3	Zajęcia ustalone przez wychowawczynię	9.30–10.00	9.30–10.15
4	Spacer, zabawy na świeżym powietrzu	10.00–12.00	10.15–12.15
5	Obiad	12.00–13.00	12.15–13.00
6	Sen poobiedni	13.00–15.00	13.00–15.00
7	Podwieczorek	15.00–16.00	15.00–16.00
8	Spacer, zabawy na świeżym powietrzu	16.00–17.00	16.00–17.00
9	Gry (w lokalu: loteryjki, obrazki; dla grupy starszej zajęcia ustalone przez wychowawczynię)	18.00–19.00	18.00–19.00
10	Kolacja	19.00–19.30	19.00–19.30
11	Przygotowanie do snu	19.30–20.00	19.30–20.00
12	Sen	20.00–(8.00–8.30)	20.00– (7.30–8.30)

Źródło: GARF, sygn. A-304-1-191, k. 2 odwracana.

Tabela nr 3

Plan zajęć w przedszkolu

Lp.	Dzienny plan zajęć	Grupa młodsza (plan zajęć)	Grupa średnia i starsza (plan zajęć)	Grupa mieszana (plan zajęć)
1	Pobudka dzieci nocujących	7.30	7.00	7.30
2	Zbiórka dzieci przychodzących	8.00	7.30	8.00
3	Sniadanie	9.00	8.00	9.00
4	Gry i zajęcia	9.30	8.30	9.30
5	Spacer i zabawy na świeżym powietrzu	10.15	10.30	10.15
6	Obiad	12.15	13.00	12.15
7	Sen poobiedni	13.00–15.00	13.00–15.00	13.00–15.00
8	Gry, zabawy, zajęcia	15.20	15.20	15.30
9	Podwieczorek	16.00	16.00	16.00
10	Spacer. Powrót dzieci przychodzących	16.30	16.30	16.30
11	Kolacja	19.00	19.00	19.00
12	Przygotowanie do snu	20.00	20.30	20.00

Źródło: GARF, sygn. A-304-1-191, k. 3.

Tabela nr 5

Finansowane przedszkoli z budżetów obwodowych wg. norm przyjętych przez rząd radziecki dla przedszkoli rosyjskich

Rok	1943 r.	1944 r.	1945 r.	1946 r.
Fundusze w mln. rub.	2800,0	3554,8	4249,7	4666,2
Liczba dzieci w roku (średnio)	1866	2610/2590*	2890/2891*	3020
Norma na 1 dziecko w rub.	1500 rub./1501 rub.*	1438 rub./1373 rub.*	1470 rb.	1545 rub.

* zaznaczyłam różnice w statystyce; wartości oznaczone * zostały obliczone prawidłowo.

*stan na 01.08.1944 r. – 2590 dzieci; stan na 01.07.1945 r. – 2891 dzieci.

Źródło: GARF, sygn. A-304-1-209, k. 20; A. Głowacki, *Ocalić i repatriować...*, s. 131.

Sprawozdania z pracy Wydziału Przedszkolnego Komitetu do spraw Dzieci Polskich za lata 1943–1944 na debatach *Kompoldietu* prezentowała jego kierowniczka Rozanowa. Na początku stycznia 1945 r. przedstawiła meldunek z pracy wykonanej od 23 lipca 1943 r. do 1 lipca 1944 r. oraz roczny raport z kierowanego przez nią wydziału za rok 1944 (od 1 stycznia do 30 grudnia)¹⁵. Odnotowała w nich, że do pierwszoplanowych zadań należało sporządzenie dokładnego rejestru dzieci, wykazu przedszkoli i żłobków na terytorium ZSRR oraz organizacja nowych placówek. W tych instytucjach należało wprowadzić ustalony przez *Kompoldiet* regulamin, sprawdzić kompetencje wychowawców, prowadzić szkolenia i seminaria dla wychowawców, i kadry kierowniczej. Jednym z głównych celów była również organizacja opieki medycznej we współpracy z Komitetem Ludowym Zdrowia (KLZ) ZSRR.

Ustalenie liczby przedszkoli dla dzieci polskich zostało sporządzone na podstawie pisemnych zapytań oraz oddelegowania inspektorów *Kompoldietu* w teren. Uwidocznily one nadzwyczaj dramatyczną sytuację tych placówek. Często oprócz maluchów przebywała tam młodzież w wieku 18–19 lat, osoby starsze i inwalidzi. Pod nazwą przedszkoli występowały punkty dożywiania dla ludności polskiej, stołówki dla dzieci, w których wydawano codziennie posiłki. Taka sytuacja miała miejsce m.in. w Kazachskiej SRR, Kirgiskiej SRR i Kraju Ałtajskim. Okazało się, że dane statystyczne, którymi dysponował *Kompoldiet* o liczbie przedszkoli w 1943 r. w zdecydowany sposób przewyższały informacje pozyskane w roku następnym. Lokale dotychczas zajmowane przez przedszkola absolutnie nie nadawały się do pracy z dziećmi. Potwierdzono tragiczny stan zajmowanych budynków, przede wszystkim brakowało podstawowego wyposażenia, umeblowania i opału. Wiele obiektów wymagało natychmiastowego i gruntownego remontu. Rozanowa zaprezentowała indormacje, które Wydział Przedszkolny pozyskał na podstawie rozesłanych ankiet.

¹⁵ Ibidem, sygn. A-304-1-21, k. 1–2; ibidem, sygn. A-304-1-87, k. 79–81, 109, 112, 121–123; ibidem, sygn. A-304-1-94, k. 12–14.

Wynikało z nich, że 1 stycznia 1944 r. działały 74 przedszkola (3091 dzieci). Tę samą liczbę placówek wymieniono 1 kwietnia 1944 r., ale w zdecydowany sposób zmieniła się tylko liczba dzieci (2611). Na duże różnice w przytoczonej liczbie dzieci miała wpływ spora grupa polskich uczniów, która korzystała z dożywiania w tych placówkach.

Natomiast na 1 stycznia 1945 r. zaplanowano działalność 75 placówek (2523 dzieci). W drugiej połowie 1944 r. zlikwidowano 18 przedszkoli (555 dzieci), m.in. 11 przedszkoli zostało zamkniętych w Komi SRR, 4 w obw. swierdłowskim. W 1944 r. otworzono 19 placówek w nowych miejscach osiedlenia ludności polskiej.

1 stycznia 1945 r. zorganizowano przedszkole (450 dzieci) w obw. saratowskim w Sowchozie Przemysłu Zbożowego. Poza tym otworzono nowe przedszkola w Tadżyckiej SRR i obw. czałowskim.

Placówki były bardzo źle wyposażone. Brakowało ręczników, pościeli, obuwia, odzieży i podstawowego wyposażenia.

Przedszkola dla dzieci polskich w ZSRR miały wyjątkowy i unikalny charakter. W Kazachskiej SRR, Kirgiskiej SRR Kraju Ałtajskim większości przypadków były to placówki z 1 grupą dzieci, często grupy przedszkolne przy szkołach, w których nadzór kierowniczy pełnił zazwyczaj jej kierownik lub dyrektor. Bardzo często okazywało się, że przedszkolaki nie posiadały oddzielnych pomieszczeń i korzystały z kącika użyczonego im w klasach szkolnych¹⁶.

W Komi ASRR, obwodach wołogodzkiem, swierdłowskim i kirowskim grupy przedszkolne zorganizowano przy przedszkolach rosyjskich. W Uzbeckiej SRR otworzono 2 przedszkola z 4 grupami dzieci. Zaś w Pawłodarze (Kazachska SRR) uruchomiono 2 przedszkola dla 3 grup dzieci. W 1944 r. sformowano nowe przedszkola w obw. omskim (64 dzieci), w obw. irkuckim (3 placówki).

W przedszkolach dla dzieci polskich (w większości przypadków) przebywała 1 grupa dzieci w wieku od 3–7 lat. Takie sytuacje utrudniały wychowawczyńom codzienne prowadzenie pracy pedagogicznej. Duże rozproszenie ludności polskiej oraz wyjątkowo niska frekwencja dzieci w wielu rejonach, spowodowały że Wydział Przedszkolny *Kompoldietu* w porozumieniu KLZ ZSRR przesłał w teren rozporządzenia o przyjmowaniu do przedszkoli dzieci w wieku od 2–2,5 lat. Przeprowadzona przez Komitet ewidencja kadry pedagogicznej uwidoczniała w przekazanych ankietach, że większość pracowników nie miała przygotowania pedagogicznego do pracy z dziećmi. W związku z tym podjęto natychmiastową decyzję o organizacji kursów doszkalających. Przygotowano materiały szkoleniowe. Zorganizowano 2-tygodniowe seminarium w Kraju Ałtajskim (RFSRR). Natomiast 11 osób skorzystało z kursów centralnych zorganizowanych w Moskwie.

W styczniu 1945 r. zaplanowano wydanie publikacji dla dzieci. Realizowano przekłady na język polski książek dla dzieci. Wspólnie z KLZ ZSRR wydano dyrektywy o objęciu dzieci opieką zdrowotną. Szczególnie potrzebujące pomocy zostały skierowane do ośrodków leczniczych. Zorganizowano obozy zdrowotne dla dzieci polskich w Moskwie i Kraju Ałtajskim. Do przedszkoli rozsyłano literaturę dziecięcą¹⁷.

¹⁶ Ibidem, sygn. A-304-1-87, k. 121.

¹⁷ Ibidem, k. 122.

Źródło: Muzeum Pamięci Sybiru w Białymstoku. Sygn. MPS/F/1007
Dzieci w przedszkolu w Czarnogórcie, Czernogorsk, 20.01.1942

W zestawieniu z pracy Wydziału Przedszkolnego podsumowującym drugie półrocze 1944 r. Rozanowa zakomunikowała, że 1 października 1944 r. funkcjonowało w ZSRR 75 przedszkoli (2423 dzieci). Natomiast dwa miesiące później, 1 grudnia 1944 r. działało 77 przedszkoli (2484 dzieci). Z powodu przesiedlenia ludności polskiej zostały zamknięte placówki w Komi ASRR,

obw. archangielskim i obw. swierdłowskim. W zamian za to otworzono 7 nowych placówek w obw. saratowskim, 1 placówkę w Tadżyckiej SRR, 3 placówki w obw. oszkim (Kirgiska SRR). W większości przypadków były to grupy przedszkolne działające przy szkołach dla dzieci polskich. Funkcjonowały również przedszkola przy instytucjach lokalnych. Natomiast w Uzbeckiej SRR, Kirgiskiej SRR i obw. kirowskim były to placówki liczące po 3 lub 4 grupy dzieci. Do przedszkoli w pierwszej kolejności przyjmowano dzieci wojskowych i pracujących matek, w kolejnej dzieci z rodzin wielodzietnych i osoby pozostające w trudnej sytuacji materialnej¹⁸.

Do zadań wyznaczonych na 1945 r. należało uporządkowanie instytucji przedszkolnych (przesunięcie dzieci w wieku szkolnym do szkół). Te prace rozpoczęły się już w 1943 r. po utworzeniu *Kompoldietu*. W zestawieniach przede wszystkim analizowano rzeczywistą liczbę przedszkolaków. Objęcie obowiązkiem szkolnym dzieci 7-letnich (1 września 1944 r.) miało zasadniczy wpływ na dane statystyczne przygotowane w przedszkolach¹⁹.

Delegacje służbowe pracowników *Kompoldietu* pozwoliły na sporządzenie i prezentację dokładnych raportów uwzględniających sytuację w przedszkolach oraz uaktualnienie liczby dzieci w wieku przedszkolnym. Okazało się, że dotychczasowe statystyki prezentowały zawyżoną liczbę dzieci polskich. Wyłączenie z nich uczniów uwidocznilo stosunkowo niską liczebność dzieci w wieku przedszkolnym, m.in. Kirgiskiej SRR działało 14 przedszkoli (1081 osób). Jednak dzieci w wieku przedszkolnym stanowiły tam jedynie niewielką liczebną grupę (248 dzieci). Podobnie wyglądała sytuacja w Kraju Ałtajskim, gdzie w przedszkolach przebywało 800 dzieci polskich²⁰.

Przez cały czas prowadzone były intensywne prace mające na celu tworzenie nowych placówek przedszkolnych. To zadanie szczególnie potrzebne okazało się w miejscach nowego osiedlenia ludności polskiej. W związku z przesiedleniem obywateli polskich do południowych obwodów ZSRR²¹, w drugiej połowie 1944 r. zlikwidowano 18 przedszkoli dla dzieci polskich, w których opiekę znalazło 555 maluchów (Komi ASRR – 11 przedszkoli, obw. swierdłowski – 4 przedszkola, obw. archangielskim). Rozanowa potwierdziła, że w 1944 r. otworzono 19 placówek w nowych miejscach osiedlenia ludności polskiej.

Do 1 stycznia 1945 r. uruchomiono 12 przedszkoli w obw. saratowskim, do których miało uczęszczać 450 dzieci. Poza tym otworzono przedszkola 3 przedszkola w obw. oszyńskim (Kirgiska SRR), w obw. czałowskim i Tadżyckiej SRR (1).

Ponadto prowadzono prace nad podstawową dokumentacją dla tego typu instytucji z uwzględnieniem specyfiki i prowadzenia pracy z dziećmi. Plan rozwoju placówek przedszkolnych nie wszędzie został w pełni zrealizowany. Przyczyną tego stanu były nie tylko przesiedlenia obywateli polskich i ich

¹⁸ Ibidem, k. 112.

¹⁹ Ibidem, k. 79, 109, 121–122; ibidem, A-304-1-94, k. 12.

²⁰ Sz.D. Pirimkułow, *Polskie szkoły...*, s. 75.

²¹ Na temat przesiedlenia szerzej: A. Głowacki, *Przemieszczenie obywateli polskich w Związku Radzieckim w 1944 roku*, „Acta Universitatis. Folia Historica 1989, nr 32”, Łódź 1989.

rozproszenie, ale przede wszystkim trudności wynikające z zaopatrzenia tych instytucji. W wielu miejscach nie istniała jakakolwiek możliwość zabezpieczenia przedszkoli w wyroby przemysłowe. Z tej przyczyny wstrzymano organizację kolejnych placówek w Kazachskiej SRR, Kirgiskiej SRR i Kraju Ałtajskim.

Wydział Przedszkolny na posiedzeniach organizowanych w *Kompoldiecie* podnosił kwestię przydzielenia choćby części funduszy przyznanych Wydziałowi Domów Dziecka (tkaniny na odzież, ręczniki, prześcieradła). W tej sprawie podjęto nawet decyzję, jednak do końca 1944 r. sytuacja nie uległa widocznej poprawie.

Ewidencja kadry pedagogicznej w przedszkolach dla dzieci polskich została przeprowadzona na podstawie systematycznych zapytań kierowanych przez *Kompoldiet* do terenowych władz oświatowych oraz przede wszystkim dzięki licznym delegacjom jego inspektorów. Potwierdziła to m.in. delegacja Anisimowej do Kraju Ałtajskiego. W ten sposób ustalono rzeczywistą liczbę polskich pracowników przedszkolnych, którzy nie mieli odpowiedniego przygotowania pedagogicznego do wykonywanej pracy.

Wydział Przedszkolny *Kompoldietu* przygotował plany nauczania, materiały i wskazówki metodyczne do przeprowadzenia 2-tygodniowego seminarium podwyższającego kwalifikacje pracowników przedszkolnych. Spotkanie w Kraju Ałtajskim dla kierowników i wychowawców przedszkoli (45 osób) zorganizowano w 1944 r.

Kompoldiet przekazał wskazówki do KLO SRR i ASRR, obwodowych i krajowych wydziałów oświaty ludowej do systematycznego wykorzystywania w gabinetach metodycznych w czasie konsultacji przeprowadzanych z polską kadrą przedszkolną.

11 osób zostało skierowanych na centralne kursy dokształcające do Moskwy. Tam zorganizowano przygotowany przez Wydział Przedszkolny *Kompoldietu* z udziałem specjalistów z KLO RFSRR specjalny cykl wykładów poświęconych metodyce i pedagogice przedszkolnej.

Wydział Przedszkolny *Kompoldietu* wraz z zastępcą komisarza KLZ ZSRR (Kowrygina Maria Dmitriewna) już w pierwszym okresie swojej działalności przesłał do odpowiednich władz szczebla republikańskiego, krajowego i obwodowego wskazówki, zawierające odpowiednie dyrektywy dotyczące objęcia opieką medyczną dzieci polskich (organizacja żłobków, przedszkoli, konsultacje medyczne, opieka szpitalna). Kolejne prośby wystosowano pomiędzy lutym a kwietniem 1944 r. Kładziono w nich szczególny nacisk na rozwój fizyczny dzieci polskich i zapewnienie im w sezonie letnim przedsięwzięć zapewniających polepszenie zdrowia (sanatoria, obozy, wyjazdy na daczę, podwyższone normy żywieniowe). Niestety odpowiedzi zwrotne były zupełnie niekompletne.

W Moskwie zorganizowano dla 73 dzieci pracowników Zarządu Głównego ZPP i *Kompoldietu* obóz zdrowotny. Przebywały na nim 44 dni. Natomiast dla 30 dzieci w wieku przedszkolnym zorganizowano 2,5 miesięczny wyjazd na letnisko, a 5 maluchów skorzystało z opieki sanatoryjnych żłobków w okresie letnim²².

²² GARF, sygn. A-304-1-87, k. 81; W rozkazie nr 49 §3 z 30.06.1944 r. Iwanienko wydał zgodę na udzielenie pomocy dla 70 dzieci. Bazę lokalową udostępniła

Pomimo tylko trzech etatów Wydział Przedszkolny w 1944 r. zorganizował delegacje do Kazachskiej SRR (2,5 miesiąca), Udmurckiej ASRR i Tatarskiej ASRR (1,5 miesiąca) oraz Kraju Ałtajskiego.

Tę gigantyczną pracę do końca 1944 r. faktycznie wykonywała tylko jedna osoba (Rozanowa), bowiem pozostali większość czasu spędzali w delegacjach. W sprawozdaniach przyznała, że w 1945 r. należało kontynuować wyjazdy służbowe, bowiem placówki przedszkolne nadal wymagały wyjątkowo szczególnej troski i uwagi²³.

Rozanowa aktywnie uczestniczyła we wszelkich przedsięwzięciach organizowanych przez *Kompoldiet*. Wyjeżdżała w teren, kontrolowała placówki dziecięce oraz zajmowała się opracowywaniem podstawowej dokumentacji dotyczącej Wydziału Przedszkolnego. Przygotowała również instrukcję, w której przedstawiła podstawowe zagadnienia uwzględniające przeprowadzenie w 1944 r. seminarium w Kraju Ałtajskim z pracownikami przedszkoli i grup przedszkolnych znajdujących się przy domach dziecka dla dzieci polskich w ZSRR²⁴.

Znajomość pracy pedagogicznej i tytaniczna praca, którą wykonywała sprawiła, że doskonale orientowała się w realiach i codziennej pracy przedszkoli. Dzięki jej inicjatywie i staraniom zorganizowano 2-tygodniowy kurs w Kraju Ałtajskim. Miał on na celu podwyższenie kwalifikacji kierowników i wychowawców zatrudnionych w przedszkolach i grupach przedszkolnych. Do udziału w nim została zaproszona kadra kierownicza i wychowawcza. Rozanowa przyznała, że w zależności od warunków panujących w danej republice, kraju czy w obwodzie i liczby uczestników należy rozważyć organizację seminarium w jednym lub w dwóch terminach. Zaś, wszędzie tam gdzie liczba osób biorących udział w szkoleniu będzie przekraczała 20 osób, w pierwszej kolejności zapraszano kierowników przedszkoli, a następnie organizowano kolejne spotkanie dla wychowawców. Natomiast, gdy liczba osób z danego obszaru wynosiła jedynie od 3 do 5 osób, wówczas proponowała konsultacje w gabinetach metodycznych z praktycznym wykorzystaniem materiałów seminaryjnych. Całkowitą odpowiedzialność, za prawidłową organizację oraz finansowanie kursu ponosił resort oświaty Kraju Ałtajskiego. Wszelkie zapytania należało kierować do inspektora terenowego odpowiedzialnego na tym terenie za działalność instytucji dla dzieci polskich z ramienia Komitetu (Hieronima Leszczewicza). Dobór wykładowców i ułożenie programu szkolenia pozostawiła w gestii władz oświatowych. Zobowiązała je do skonsultowania kandydatur osób szkolących z *Kompoldietem*.

dyrekcja szkoły w Szeremietiewie. Naczelnikiem obozu (już 20.06.1944 r.) mianowano pracownicę Obwodowego Wydziału Oświaty Ludowej w Moskwie – E.B. Kac. Kierownictwo nad organizacją obozu powierzono Rozanowej. Środki na ten cel mieli wyłożyć rodzice dzieci oraz organizacje związkowe, Ibidem, sygn. A-304-1-71, k. 64.

²³ Ibidem, sygn. A-304-1-87, k. 81, 122–123; ibidem, sygn. A-304-1-94, k. 14.

²⁴ Ibidem, sygn. A-304-1-87, k. 34–34 odwracana.

Tabela nr 6

Plan zajęć seminarium dla pracowników przedszkoli i grup przedszkolnych przy domach dziecka dla dzieci polskich w ZSRR

Lp.	Tematyka zajęć	Liczba godzin
	Część I	
1	Fizyczne i psychologiczne cechy rozwoju dziecka w wieku przedszkolnym	8
2	Wychowanie dzieci w wieku przedszkolnym	2
	Część II	
3	Praca przedszkoli w Polsce do wybuchu II wojny	4
4	Przedszkole w ZSRR	6
	Część III	
5	Metodyka pracy w przedszkolu dla dzieci polskich	4
6	Rozwój fizyczny dziecka	6
7	Zaznajomienie dzieci z przyrodą i światem zewnętrznym	10
8	Zabawy i zabawki w przedszkolu	10
9	Rozwój mowy, pieśni, wiersze i literatura dziecięca	8
10	Współpraca przedszkola z rodzicami	2
11	Praca kierowniczkki przedszkola	2
12	Wycieczki do innych przedszkoli dla dzieci polskich i przedszkoli radzieckich	8
13	Wymiana doświadczeń i podsumowanie pracy seminarium	2
		72

Źródło: GARF, sygn. A-304-1-87, k. 35.

Seminarium zaplanowano na dwa tygodnie (12 dni roboczych, 72 godziny lekcyjne z przerwami). Językiem wykładowym kursu był rosyjski. Dla osób, które słabo go znały należało pilnie przetłumaczyć materiały²⁵.

W czasie trwania seminarium gabinety metodyczne zobowiązano do zorganizowania wystaw prac dziecięcych, książek, zabawek i rysunków. Wykładowcy seminarium mieli otrzymać materiały z tematami przygotowanymi przez *Kompoldiet*.

Wszyscy uczestnicy seminarium zostali zobowiązani do dostarczenia dokumentów potwierdzające ich wykształcenie, staż pracy pedagogicznej, listy dzieci w przedszkolu lub grupie przedszkolnej (imię i nazwisko, wiek, narodowość dzieci) oraz sprawozdanie z pracy instytucji dziecięcej za ostatnie 6 miesięcy²⁶.

W ciągu 72 godzin kursu przewidziano przeprowadzenie aż 14 bloków tematycznych. Obejmował m.in. rozwój fizyczny i psychiczny dziecka, wychowanie przedszkolne w ZSRR, wykorzystanie gier, zabaw, pieśni, wierszy i literatury dziecięcej w przedszkolu²⁷.

²⁵ Ibidem, k. 34.

²⁶ Ibidem, k. 34 odwracana.

²⁷ Ibidem, k. 39–49, 59.

W sprawozdaniu z seminarium w Kraju Ałtajskim odnotowano, że zgodnie z planem i wytycznymi zatwierdzonymi przez *Kompoldiet* seminarium zaplanowano na 12 dni roboczych (72 godziny)²⁸.

Niestety ze względu na rozpoczęcie prac polowych ograniczono jego czas do 6 dni roboczych (48 godzin). Kurs trwał od 24 do 29 kwietnia 1944 r. Z ramienia Sektora Przedszkoli przy Krajowym Wydziale Oświaty Ludowej Kraju Ałtajskiego osobą odpowiedzialną za prowadzenie seminarium była N.P. Kołtun (kierowniczką). Za kwestie dotyczące logistyki oraz sprawy administracyjne odpowiadał Leszczewicz (inspektor Krajowego Wydziału Oświaty Ludowej Kraju Ałtajskiego).

18 kwietnia 1944 r. w Sektor Przedszkoli przy Krajowym Wydziale Oświaty Ludowej zorganizowano posiedzenie dla kadry szkolącej uczestników kursu. Przedyskutowano zagadnienia i przydzielono zadania poszczególnym prelegentom, oraz zaprezentowano informacje dotyczące uczestników spotkania.

Seminarium rozpoczęło się 24 kwietnia 1944 r. w Miejskim Gabinetie Metodycznym. Uczestniczyło w nim 45 osób. Wykład dotyczący sytuacji międzynarodowej (oczywiście w propagandowym wydaniu radzieckim! – L.S.) przedstawiła Ryczkova (Krajowy Komitet Oświaty Ludowej Kraju Ałtajskiego). Kolejne zagadnienia dotyczyły pracy przedszkoli w Kraju Ałtajskim przygotowały Je.F. Czyżewska – kierowniczką przedszkola 98 Kwartału, rej. kosichiński; Ciołok – wychowawczyni przedszkola Północnego Kwartału, rej. kosichiński; Tereszczuk – wychowawczyni przedszkola w Barnaule. Uczestnikom zaprezentowano wystawę przygotowaną przez przedszkola nr 33 z Barnaule i z rej. kosichińskiego²⁹.

Ze względu na wspomniane ograniczenia czasowe zdecydowanie skrócono czas prezentowanych zagadnień. W rezultacie przedstawiono 13 bloków tematycznych³⁰.

Zorganizowano dwie wycieczki do przedszkola dla dzieci rosyjskich (nr 1 i nr 16 Kombinatoru Włókienniczego) oraz do najlepszego przedszkola dla dzieci polskich nr 33 w Barnaule. Ponoć wymienione placówki dziecięce znakomicie zaprezentowały się w czasie wizyty gości³¹.

Seminarium było doskonałą wymianą doświadczeń. Jego uczestnicy dyskutowali o pracy wychowawczej z dziećmi, prowadzeniu zajęć i zabaw, wykorzystaniu pomocy naukowych. Wskazano, że takie szkolenia należy systematycznie organizować we wszystkich obwodach oraz republikach. Uczestnicy otrzymali pomoce metodyczne, literaturę dziecięcą (pieśni, wiersze, opowiadania) wydaną w języku polskim oraz egzemplarze czasopisma „Płomyczek”. Zorganizowano wycieczki na spektakle teatralne, do kina oraz spotkanie z miejscowymi przedstawicielami ZPP³².

2 czerwca 1944 r. pierwszy przewodniczący *Kompoldietu* Grigorij Ignatjewicz Iwanienko zawiadamiał obwodowe i krajowe wydziały oświaty

²⁸ Ibidem, k. 65–67.

²⁹ Ibidem, k. 36–38, 65.

³⁰ Ibidem, k. 50–55, k. 57–58 odwracana.

³¹ Ibidem, k. 66.

³² Ibidem, k. 67, 68 odwracana.

ludowej, iż w związku z dyrektywą RKL ZSRR z 4 maja 1944 r. (nr 500) i KŁOŻ ZSRR z 12 maja 1944 r. (nr 13–24) należy pilnie otoczyć opieką dzieci osłabione i skierować je na letnie obozy zdrowotne. Rozporządzenie zostało skierowane do wszystkich wydziałów ochrony zdrowia szczebla republikańskiego³³.

Źródło: Muzeum Pamięci Sybiru w Białymstoku. Sygn. MPS/F/1008

. Dzieci Marianny i Edmunda Bogusławskich oraz Stanisława i Janina Godlewskie w ochronce w Małej Minusi, Mała Minusa, 14.11.1945

Natomiast kilka miesięcy później, 14 października 1944 r., Iwanienko wydał zarządzenie, w którym zobowiązywał kierowników Obwodowych Wydziałów Oświaty Ludowej do zapewnienia opieki dzieciom (przesiedlonym do sowchozów Ludowego Komisariatu Przemysłu Zbożowego RFSRR oraz Ludowego Komisariatu Przemysłu Mięsnego i Mleczarskiego RFSRR) w przedszkolach lub grupach przedszkolnych zgodnie z wytycznymi zawartymi w „Statucie przedszkoli dla dzieci polskich w ZSRR”. Całkowita odpowiedzialność za organizację nowych placówek, wyposażenie, dobór odpowiednio przygotowanej kadry pedagogicznej spoczywał wyłącznie na lokalnych urzędnikach, których zobowiązano do ścisłej współpracy z *Kompoldietem*. Natomiast w przypadku niewielkiej liczby najmłodszych obywateli dopuszczono możliwość umieszczenia dzieci polskich w placówkach rosyjskich³⁴.

W drugiej połowie 1943 i 1944 r. Wydział Przedszkolny Komitetu do spraw Dzieci Polskich w ZSRR zajmował się organizacją funkcjonowania placówek przedszkolnych. Rzeczywista liczba przedszkoli i ich wychowanków w ciągu 1943 i 1944 r. ulegała systematycznej zmianie. W 1944 r. w związku z przesiedleniem ludności polskiej rozwiązano, aż 17 przedszkoli i od początku trzeba było organizować te placówki (m.in. w sowchozach obwodu saratowskiego, w Kraju Krasnodarskim oraz w innych miejscach pobytu ludności polskiej). W południowych obwodach ZSRR ludność polska została osiedlona w Sowchozach Przemysłu Zbożowego, Mleczarskiego i Mięsnego. Pracownicy *Kompoldietu* pozostawali w ścisłym kontakcie z KLO RFSRR i ZSRR w związku z uruchamianiem przedszkoli dla dzieci polskich. Przeprowadzono liczne narady z ich przedstawicielami i organizowano wspólne wyjazdy w teren (m.in. do obw. saratowskiego i Kraju Krasnodarskiego).

³⁴ Rozporządzenie nr 8/1935, ibidem, k. 96. Rozanowa opiniowała dokument 09.10.1944 r. Dopisała na nim odręcznie, że należało go przesać do władz oświatowych: obw. kujbyszewskiego, kurskiego, rostowskiego, saratowskiego, tambowskiego, woroneskiego oraz Krajów Krasnodarskiego i Stawropolskiego, ibidem, k. 93. Natomiast w rozporządzeniu nr 8/1923 z 12.10.1944 r. skierowanym do zastępcy komisarza Komisariatu Ludowego Przemysłu Zbożowego RFSRR W. A. Nesterowicz, Iwanienko prosił o wydanie wskazówek dyrektorom sowchozów dotyczących sprawnej organizacji placówek dla dzieci polskich, ibidem, k. 94. Pismo tej samej treści (opatrzone identyczną datą i sygnaturą jak poprzednie) otrzymał także zastępca komisarza Komisariatu Ludowego Przemysłu Zbożowego ZSRR, ibidem, k. 95. Kolejne dokumenty skierowano 19.10.1944 r. nr 8/1972 do z-cy komisarza Komisariatu Ludowego Przemysłu Mięsnego i Mleczarskiego RFSRR Tiurina oraz do zastępcy komisarza Komisariatu Ludowego Przemysłu Mięsnego i Mleczarskiego ZSRR, Ł. G. Priotawko (nr 8/1973), ibidem k. 97–98. Nesterowicz, już 27.10.1944 r. w dyrektywie nr 0155/1314w skierowanej do naczelnika odpowiedzialnego za wzrost głównych plodów rolnych, Bielskiego i jego z-cy, Kotowicza, przekazywał im kopię pisma nr 8/1923 przygotowanego przez *Kompoldiet*. Prosił ich, by zobowiązali dyrektorów sowchozów do zorganizowania przedszkoli dla dzieci polskich. Poza tym mieli wskazać, w których sowchozach powstały placówki i przeprowadzić ewidencję dzieci do 3 lat i od 3–7 lat, ibidem, k. 108.

1 października 1945 r. odnotowano działalność 105 przedszkoli (3133 dzieci). Częste przemieszczanie się ludności polskiej (dzika repatriacja!) prowadziło do rozwiązania istniejących już instytucji i wpływało niekorzystnie na zaplanowany rozwój. Większość placówek została zorganizowana w 1944 r. W lecie 1945 r. utworzono 4 nowe placówki w sowchozach obw. saratowskiego oraz jedną w Kraju Ałtajskim. W republikach związkowych w zasadzie organizowano grupy przedszkolne dla dzieci polskich przy lokalnych instytucjach dziecięcych. W końcu 1945 r. liczba przedszkoli uległa ponownej reorganizacji w związku z repatriacją ludności polskiej do ojczyzny. Powyższa sytuacja miała wpływ na zamknięcie samodzielnych placówek i organizację grup dla dzieci polskich przy przedszkolach rosyjskich³⁵.

W 1944 r. w 68 instytucjach przedszkolnych, samodzielnych było tylko 10 placówek (2 – w Uzbeckiej SRR i 8 – w Kraju Ałtajskim). W RFSRR, Komi ASRR, obw. archangielskim oraz na innych obwodach organizowano przede wszystkim grupy polskie przy przedszkolach rosyjskich. W 1944 r. w skutek przesiedlenia ludności polskiej do południowych obwodów, tylko w sowchozach obw. saratowskiego zorganizowano 26 samodzielnych przedszkoli dla dzieci polskich. Opiekę znalazło tam 730 dzieci. W latach 1944–1945 spośród 105 istniejących przedszkoli możemy mówić o 52 samodzielnych placówkach. Uczęszczało do nich 1751 dzieci. Dużą liczbę spośród nich stanowiły przedszkola z 1 grupą dzieci; 11 przedszkoli z kilkoma grupami dzieci oraz 39 grup przedszkolnych przy szkołach z liczbą 785 dzieci i 14 grup dzieci polskich przy przedszkolach rosyjskich.

W przedszkolach i grupach przedszkolnych dla dzieci polskich zatrudniono polskie kadry pedagogiczne. 1 kwietnia 1946 r. w tych instytucjach pracowało 248 osób (109 kierowników i 139 wychowawców).

Wielu spośród nich nie miało doświadczenia i specjalnego wykształcenia pedagogicznego. Wykształcenie wyższe – 7,5%; średnie – 49% (wśród nich tylko 20% miało przygotowanie pedagogiczne); 43,5% – miało nieukończone wykształcenie średnie. Większość pracowników, która zgłosiła się do pracy w przedszkolach w 1943 r. miała jedynie 2–3 letni staż pracy [80,5% – L.Ś.]; 11,5% miało staż 5–10 lat; 8% powyżej 10 lat.

W latach 1944–1945 przeprowadzono seminaria dla 112 polskich pracowników. Kirgiska SRR – 30 osób; Kazachska SRR – 2 osoby; Kraj Ałtajski – 44 osoby; obw. irkucki – 5 osób; obw. saratowski – 10 osób; Moskwa (kursy centralne) – 11 osób³⁶.

Z zaprezentowanej statystyki wynika, że w przeprowadzonych kursach udział wzięło jedynie 45–46% wszystkich pracowników przedszkoli. Pierwsze seminarium z pracownikami przedszkoli zostało zorganizowane w Kraju Ałtajskim. Z ramienia Wydziału Przedszkolnego *Kompoldietu* uczestniczyła w nim Anisimowa. Z udziałem Rozanowej przeprowadzono seminarium w obw. saratowskim.

W Kraju Ałtajskim, obw. saratowskim i w Kirgiskiej SRR władze oświatowe rzetelnie przygotowały się do zorganizowanego seminarium z polskimi wychowawcami przedszkoli. W gabinetach metodycznych

³⁵ Ibidem, sygn. A-304-1-211, k. 5.

³⁶ Ibidem, k. 6.

urządzono wystawy najlepszych prac dziecięcych. Uczestnicy kursu wzięli udział w wycieczkach do najlepszych instytucji przedszkolnych w Barnaule, Frunze i Saratowie. Oprócz tego Wydział Przedszkolny *Kompoldietu* przekazał gabinetom metodycznym szczebla republikańskiego, obwodowego i krajowego wskazówki dotyczące codziennej pracy z polskimi wychowawcami, prowadzenia indywidualnych i grupowych konsultacji. W latach 1944–45 polscy wychowawcy byli słuchaczami obwodowych konferencji zorganizowanych dla pracowników przedszkoli oraz obwodowych i republikańskich narad metodycznych m.in. 5 osób ukończyło takie kursy w obw. kirowskim, 6 osób w Komi ASRR. Przedszkola dla dzieci polskich podlegały systematycznej kontroli przez urzędników lokalnych władz oświatowych.

Mając na uwadze brak przygotowania pedagogicznego i kompetencji zawodowych do pracy z dziećmi Wydział Przedszkolny we współpracy z Wydziałem Wydawniczym *Kompoldietu* opracował szereg dokumentów metodycznych w języku polskim. Stanowiły one nieocenioną pomoc praktyczną i pomogły w organizacji codziennej pracy w przedszkolach. Do pracy zaangażowano grupę polskich pedagogów³⁷. Od samego początku aktywnie pomagali m.in. Hanna Wierbłowska (nauczycielka z długoletnim stażem pedagogicznym, w 1939 r. pracowała w wydziale oświaty Zachodniej Białorusi); dr Zofia Lissa – muzykolog. Do pracy zaproszono również radzieckich specjalistów od wychowania przedszkolnego Je.J. Radinę (kandydatka nauk pedagogicznych), dr Nikołaja Mietłowa (specjalista wychowania muzycznego). Przygotowano m.in. „Statut przedszkola dla dzieci polskich w ZSRR”, „Śpiewnik dla przedszkoli”.

Wydział Przedszkolny *Kompoldietu* uwzględnił w swoich zadaniach przekład na język polski książek dla dzieci (m.in. Lwa Kassila, „Twoi obrońcy”, Eugeniusza Czaruszyna, „Wilczątka”, Georgija Bajdukowa, „Spotkanie z towarzyszem Stalinem”, wiersze Aginiji Barto i Siergieja Michałkowa).

Pracownicy *Kompoldietu* systematycznie wysyłałi do przedszkoli i grup przedszkolnych pomoce metodyczne, czasopisma m.in. „Doszkolnoje wospitanije”³⁸.

Z zachowanych dokumentów wynika, że inspektorzy wyjeżdżali w teren 11 razy w celu kontroli przedszkoli dla dzieci polskich. Do Moskwy zapraszano również ze sprawozdaniami z przeprowadzonej pracy pracowników przedszkoli. W 1944 r. wezwano do *Kompoldietu* m.in. Nisenbaum (dyrektorka przedszkola dla polskich dzieci w Samarkandzie – 4 grupy dzieci). Udzielono jej wskazówek metodycznych oraz zapewniono praktyczną pomoc. Odwiedziła najlepsze moskiewskie przedszkola. Dla dzieci zostały zakupione zabawki i książeczki.

W siedzibie *Kompoldietu* przeprowadzono debaty z 11 polskimi wychowawcami i kadrą kierowniczą w czasie kursów centralnych.

³⁷ Ibidem, k. 7.

³⁸ Ibidem, k. 8. Działalność wydawniczą *Kompoldietu* dokładnie opracował prof. Albin Głowacki. Szerzej: A. Głowacki, *Na pomoc zesłańczej edukacji...*

Tabela nr 7

Czasopisma przesłane do przedszkoli przez Wydział Przedszkolny *Kompoldietu* w latach 1944–1946

Lp.	Czasopisma	Lata 1944–1945 (ilość egz.)	Lata 1945–1946 (ilość egz.)
1	<i>Doszkolnoje wospitanije</i>	30	20
2	<i>Płomyczek</i>	100	100
3	<i>Murziłka</i>	20	100
4	<i>Drużnyje riebiana</i>	20	100
5	<i>Pionierska prawda</i>	50	50
		220	370

Źródło: GARF, sygn. A-304-1-211, k. 8.

W 1945 r. zorganizowano w siedzibie Komitetu do spraw Dzieci Polskich w ZSRR narady z kierownikami przedszkolnych sektorów republik związkowych oraz Obwodowymi i Krajowymi Wydziałami Oświaty Ludowej. Na tych spotkaniach z wykładami wystąpili przedstawiciele: Kazachskiej SRR, Kirgiskiej SRR, Tadżyckiej SRR, Uzbeckiej SRR, Kraju Ałtajskiego, obw. irkuckiego i obw. saratowskiego. Otrzymali pomoc metodyczną i praktyczne wskazówki dotyczące codziennej pracy w przedszkolach.

Po naradach w *Kompoldiecie* podsumowano działalność przedszkoli. Potwierdzono, że praca wychowawcza była tam prowadzona w ścisłym kontakcie z ZPP.

Zgodnie z wytycznymi dzieci uczono miłości do ojczyzny, do narodu polskiego, bohaterów narodowych. Ścisła współpraca z rosyjskimi oraz lokalnymi przedszkolami pozwoliła na przyjaźń do ZSRR, jego narodów i przywódcy Stalina. Dzieci rozmawiały i śpiewały po polsku i rosyjsku(!)³⁹

Z okazji drugiej rocznicy istnienia *Kompoldietu* w jego siedzibie (lipiec 1945 r.) została zorganizowana wystawa poświęcona dotychczasowym dokonaniom tej instytucji. Znalazły się tam prace przysłane do Moskwy z rozległego obszaru ZSRR. Wśród ciekawych eksponatów zaprezentowano m.in. grę dydaktyczną oraz album zawierający rysunki miast polskich przygotowany przez wychowawczynię z przedszkola w Barnaule (Kraj Ałtajski). Spośród 105 przedszkoli polskich znajdujących się na terenie ZSRR na wystawie zaprezentowało się tylko to jedno⁴⁰.

Ze sprawozdań Wydziału Przedszkolnego *Kompoldietu* wynika, że w latach 1944–1945 r. większość przedszkoli obw. saratowskiego (28 przedszkoli) została dosyć przyzwoicie przygotowana do trudnych warunków zimowych (dowieziono opał i produkty żywnościowe z sowchozów). Placówki umieszczono w odremontowanych pomieszczeniach i wyposażono w podstawowy sprzęt. Dzieci otrzymały ręczniki, bieliznę osobistą i pościelową.

³⁹ GARF, sygn. A-304-1-211, k. 9.

⁴⁰ *Szkolnictwo polskie w ZSRR ...*, s. 225.

Tabela nr 8

Wyjazdy służbowe pracowników Wydziału Przedszkolnego *Kompoldietu*
w latach 1943–1946

Lp.	Rejon	1943	1944	1945	1946
1	Kazachska SRR	1		1	1
2	Udmurcka SRR		1		
3	Uzbecka SRR	1			
4	Kraj Ałtajski		1		
5	Kraj Krasnodarski		1	1	
6	obw. saratowski			1	
7	obw. kujbyszewski		1		
8	Baszkirska ASRR			1	
		2	4	4	1

Źródło: GARF, sygn. A-304-1-211, k. 9.

Podobnie wyglądała sytuacja w Kraju Ałtajskim. Przedszkola zostały zaopatrzone w opał i warzywa. Niestety potwierdzono duże braki związane z zaopatrzeniem w niezbędne artykuły osobiste.

W 1945 r. Wydział Przedszkolny *Kompoldietu* otrzymał 10 tysięcy metrów wyrobów włókienniczych. Z tej puli pomoc przydzielono m.in. dla: obw. saratowskiego – 2,5 tys. m; obw. irkuckiego – 1 tys. m; obw. omskiego – 500 m.

Zdecydowanie gorzej wyglądała w republikach związkowych. Pomimo wielokrotnych próśb kierowanych do RKL ZSRR, nie zdołano wyjednać wystarczającej pomocy.

Ponoć wyżywienie w większości przedszkoli było smaczne. W miesiącach letnich część przechodziła na sanatoryjny sposób odżywiania dzieci (4 posiłki dziennie). Ze sprawozdań wynika, że przedszkola w obw. saratowskim posiadały znaczne zapasy mąki pszennej, warzyw z własnych gospodarstw oraz dostarczonych przez sowchozy. Ponadto z sowchozów systematycznie dostarczano im przetwory mleczne. Niektóre placówki przedszkolne w gospodarstwach pomocniczych hodowały krowy. Było to niezwykle pomocne w zapewnieniu nabiału w codziennej diecie.

Przedszkola były systematycznie zaopatrywane przez obwodowe wydziały handlu. Dodatkowe produkty dostarczał im ZPP. Przedszkola były finansowane przez obwodowe i krajowe budżety. Dodatkowe pieniądze na wyżywienie dzieci dostarczali rodzice oraz aktywnie uczestniczyli w przygotowaniu placówek do zimy, w zaopatrzeniu w warzywa i opał.

W placówkach przedszkolnych regularnie obchodzono święta narodowe, organizowano pokazy prac dziecięcych dla rodziców, organizacji społecznych, mieszkańców sowchozów.

Pomoc medyczna dla dzieci polskich dzieci była zorganizowana zgodnie ze wskazówkami KLZ ZSRR i RFSRR. W latach 1943–1944 udzielono pomocy wszystkim najuboższym dzieciom znajdujących się w instytucjach dla dzieci polskich. ZPP przyznał na ten cel dodatkowe racje żywnościowe. Dzieci wyjeżdżały na obozy letnie typu sanatoryjnego, korzystały z dziecięcych

stołówek. W obw. południowokazachstańskim w 1944 r. 130 dzieci skorzystało z wypoczynku na specjalnie zorganizowanym obozie zdrowotnym⁴¹.

Dzieci pracowników Zarządu Głównego ZPP w latach 1944–1946 uczestniczyły w specjalnie dla nich zorganizowanych obozach letnich ze zwiększonymi racjami żywnościowymi. ZPP przeznaczył na ten cel lekarstwa i witaminy. Pomimo licznych trudności w pracy przedszkoli dla dzieci polskich dzieci w latach 1943–1944, złego zaopatrzenia w odzież i obuwie, nie odnotowano wzmożonych przypadków nasilenia się chorób zakaźnych⁴².

Powstanie Komitetu do spraw Dzieci Polskich w ZSRR wiązało się z licznymi wyjazdami służbowymi w teren. Inspektorzy *Kompoldietu* po przyjeździe w wyznaczone miejsce, osobiście kontrolowali stan polskich instytucji dziecięcych. Bardzo często okazywało się, iż miejscowe władze nie wiedziały, a czasami wręcz nie wykazywały zainteresowania realizacją zadań i celów wyznaczonych przez Komitet.

Kolejne wyjazdy służbowe pozwoliły na ocenę sytuacji panującej w danym obwodzie, czy rejonie. Dzieci polskie, kolejny rok pozostawały, nie tylko bez należytej opieki, ale przede wszystkim niezbędnej pomocy materialnej.

Wyraźne zaniedbania republikańskich, obwodowych i krajowych władz oświatowych w zapewnieniu opieki dzieciom polskim skłaniały *Kompoldiet* do natychmiastowego oddelegowania na wskazane obszary swoich inspektorów.

Inspektorzy Wydziału Przedszkolnego wielokrotnie wyjeżdżali w teren w celu kontroli powstających tam instytucji dziecięcych dla dzieci polskich. Na rozległym obszarze ZSRR docierali do miejsc najbardziej oddalonych. Przemierzali ogromny obszar w trudnych warunkach wojennych. Wizytowali placówki, w których opieką otoczono dzieci polskie. Pomagali w opracowywaniu planu pracy, doborze kadry pedagogicznej, wskazywali na istniejące błędy, niedociągnięcia i uchybienia. Ponadto zobowiązywali miejscowe władze oświatowe do podjęcia stosownych kroków w celu poprawienia codziennej egzystencji dzieci polskich. Dopiero liczne wyjazdy służbowe urzędników *Kompoldietu* mobilizowały lokalnych działaczy do podejmowania kolejnych przedsięwzięć. W bogatej archiwalnej spuściźnie Komitetu odnajdujemy licznie potwierdzone przypadki, które wskazywały na jakikolwiek brak zainteresowania władz oświatowych w terenie pomocą i rozwojem placówek oświatowych dla dzieci polskich. Całkowita niechęć i niezrozumienie towarzyszyły kolejnym delegacjom.

Zdaniem ostatniego przewodniczącego *Kompoldietu* Siergieja Aleksandrowicza Nowikowa do czasu powstania *Kompoldietu*

Wychowanie dzieci było prowadzone w duchu reakcyjnym i nieprzyjaznym dla Związku Radzieckiego [...] Dzieci żyły w zupełnej izolacji od rze-

⁴¹ GARF, sygn. A-304-1-211, k. 10

⁴² Ibidem, k. 11.

czywistości radzieckiej i dzieci radzieckich. Nie były przygotowane do narodowo-wyzwoleńczej walki narodu polskiego o nową demokratyczną Polskę. Przeciwnie były wychowywane w duchu reakcyjnym⁴³.

W prezentowanym artykule chciałabym zwrócić uwagę na wymiar ludzkiego nieszczęścia i udręki jakiej doświadczyli najmłodszy obywatele polscy przebywający w ZSRR. W tym zniechęcającym i nieludzkim systemie „cierpienie, a właściwie to i jego pogłos, ma na tyle osobliwy charakter, iż niezrównanie pełniej zapada w naszą świadomość”⁴⁴.

Komitet do spraw Dzieci Polskich w ZSRR był organizacją radziecką. Obowiązywało go też takie ustawodawstwo. Dostęp do dokumentacji archiwalnej zgromadzonej w Archiwum Państwowym Federacji Rosyjskiej (GARF) bez wątpienia potwierdza, że bez wsparcia udzielonego przez organizacje lewicowe najmłodszy nie przeżyliby kolejnego roku na zesłaniu w trudnych do wyobrażenia dzisiaj warunkach bytowych, zdrowotnych i materialnych. Los wielu rodzin deportowanych do ZSRR „poprawił się dopiero dzięki pomocy materialnej ZPP. Możliwe stało się umieszczenie dzieci w polskim przedszkolu”⁴⁵.

Nie ulega wątpliwości, iż należy zgodzić się ze stwierdzeniem, że działania podjęte przez ZPP i środowiska lewicowe ocaliły życie, pozwoliły przetrwać koszmar wydarzeń wojennych i powrócić do ojczyzny dzieciom objętym opieką instytucji powołanych przez *Kompoldiet*.

⁴³ S. A. Nowikow, *Placówki dla dzieci polskich w ZSRR*, „Dzieci i Wychowawca” 1949, nr 8–10, s. 58.

⁴⁴ A. Kuczyński, *Syberia. 400 lat polskiej diaspory. Zesłania, martyrologia i sukces cywilizacyjny Polaków. Rys historyczny. Antologia*, Krzeszowice 2007, s. 134.

⁴⁵ J. Kurczab, *Ofiary dwóch totalitaryzmów. Losy rodzin katyńskich pod okupacją sowiecką i niemiecką*, Warszawa 2020, s. 191.